

Folyóiratunk „Kilátó” rovatának jelen számát német vonatkozású anyagokból szerkesztettük. A szegedi József Attila Tudományegyetem Germán Filológiai Intézete munkatársai szerzői közreműködésével készült szerény összeállításnak mindenekelőtt a fasizmus feletti győzelem 20. évfordulója, s egy ezzel kapcsolatos helyi esemény, a május 10–15 között Szegeden megrendezett német–magyar barátsági hét kölcsönöz aktualitást. A József Attila Tudományegyetem rendezésében lezajlott barátsági héten részt vett és „A Német Demokratikus Köztársaság – hozzájárulás Európa békéjének megvédéséhez” címmel előadást tartott Wilhelm Meissner, az NDK magyarországi nagykövete. A barátsági hét sikeres programjában szerepelt még Franz Köhler sajtóattasé előadása, német filmet és irodalmi műsor, valamint könyvkiállítás. (A Szerk.)

BERTOLT BRECHT A LÍRÁRÓL

A gyűjteményben közölt cikkek, jegyzetek témaköre rendkívül heterogén. Az egység itt is, akárcsak a szerző egyéb műveiben, a meghökkentő, látszatra nemegyszer banális felszín alatt meghúzódó, kimondatlan, félig megformált, de logikailag egyértelműen kényszerítő hatású gondolatokban, a gondolatoknak szigorúan racionális, dialektikus játékában található meg. „A tónusnak az a bizonyos könnyedsége, amellyel ezekről a dolgokról beszélnek, nem szabad, hogy megtévesszen a szempont komolyságát illetően.”

Noha a gyűjteményben közölt cikkek jobbára Brecht későbbi, a „dekadens” korszak utáni éveiből valók (a legkorábbi 1927-ből), az írásokban – ha hézagosan is – felvázolódik a szerző reflektív, a költői mesterség elméleti-technikai kérdései számba vevő szemléletmódjának – s így áttételesen ars poeticájának – genezise. A kiindulás a költői gyakorlat vonatkozásában: erőteljes, szenvedélyes szakítás a századforduló német irodalmának világával, kifejezési eszközeivel, költői-emberi magatartásával, „ezekkel a csendes, finom, álmodozó emberekkel, egy elhasznált burzsoázia érzékeny rétegével; nem akarok tudni róluk!” Ebből az igen élesen artikulált ellenérzésből egyértelműen adódik a következtetés: egészen új alapvetésre van szüksége az irodalom, az adott esetben a líra területén. Brecht ezért három értelemben is túlmegy a líra tulajdonképpeni határain, hogy az idegen területekről új anyagot, új módszereket és eszközöket: egy új líra alapköveit hozza magával: egyszer történetien, vissza a lutheri népnyelvig, amelyből szinte spontán módon fakad a Schiller által naivnak nevezett költészet és szemléletmód; másodsor saját kora nyelvét, formakincsét illetően: a modern kor irodalmán kívüli nyelvrétegeibe általános és ösztönös formába hatol be; harmadsor logikailag: a lírai tartalmat mintegy megfogalmazása előtt tudati szintre emeli, objektivizálja, s ezt a tisztán fogalmi magvat mint „alapgesztust” a verssorok alá helyezi.

Az írások tükrében úgy tűnik, hogy Brecht történelmi felfedező útjának értékelése bizonyos kiegészítésre szorul: az ősi nyelvi alap és a népi formakincs úgy-szólván hallgatólagosan került a brechti líra alaprétegébe, pontosabban szólva ez a kérdéscsoport – legalábbis az itt közölt gyűjteményben – legfeljebb egy hivatkozás erejéig (Luther) képezi a reflexió tárgyát, viszont annál intenzívebb ebben a vonatkozásban a szó legáltalánosabb értelmében vett klasszikusok műveivel való foglalkozás. Brecht elemzései nem az irodalomtörténeti kutatás, hanem a költői gyakorlat szempontjait követik, és pontosan a sajátos új költészet és esztétika létrehozásának, kimunkálásának a fentiekben a költői gyakorlat vonatkozásában változt vonalán haladnak. Minden elfogultság nélkül szedi ízekre a múlt nagyjainak alkotásait, hogy egy-egy formai vagy tartalmi elemet kiemeljen, és a saját költészetébe mentsen át; ismeretlen, eddig homályban maradt részletekre vetít sajátos szemzőgből rikítóan erős fényt, s ha szokatlanok is a szemünk előtt megjelenő arányok, nem torz ez a kép, a kifejtett vélemény sajátos igazsága tagadhatatlan. Brechtnek a népdalról vallott felfogása a múltból a jelenbe vezet: „úgy tűnik – írja

—, mintha a haladó polgárság költői és zeneszerzői a legnemesebb népi kincs új formába való ötvözésével megfosztották volna nyelvtől a népet.” Ezért nem a népdal hagyományos formái igazgatják, hanem a nép között ma is élő, sokszor homályos eredetű, de a „kisemberek” körében népszerű daltípusok, mint pl. a ballada, a moritat, vásárokon előadott dalok (Bänkelsang), a jazz. Ezekhez a hagyományokhoz, félig-meddig természetesen, ösztönösen kialakult alakzatokhoz hideg és józan, a társadalomtudomány kiművelt és a gyakorlati, művészeti, politikai életben kifinomodott logika párosul: „A lírikusnak nem kell félnie az értelemtől.” Nem a tudatalatti, hanem a tudatosan végiggondolt tartalom határozza meg a brechti vers jellegét. Ez a felfogás az alapja verskritikáinak, elemzéseinek is: a vers lényege fogalmilag megragadható. Ez a nézet nem állítja szükségképpen szembe a logikai és az érzelmi szférát; jóllehet Brecht a kor antiintellektuális lírai irányzataival vitatkozva néhányszor elragadtatja magát, és a költészet „használati értékének” kizárólagossága mellett érvel („na jó, de mit bizonyít ez?”), az elméleti cikkekben levont következtetés is az, hogy „nem lehetünk meg a szép fogalma nélkül”.

Brecht vizsgálódásai nemcsak külső, távoli és idegen, hanem belső, sajátos területekre is elvezetnek bennünket. Az érdekes és szembeötlő momentum nem annyira az öninterpretáció közvetlen eredménye, hanem a költői pálya egészéről alkotott dialektikus, történetiségében megragadott vázlat. „Megalégedéssel tölt el az az elképzelés, hogy eredményeimet... mintegy visszavonulásban vívtam ki.” A hagyományos, régi formákkal csak akkor hagyott fel, ha már „a lába alatt égett a talaj”, ha a régiből már nem tudott semmit sem kisajtolni. Hagyomány, a meglévő forma-kincs, ábrázolásmód és a szigorúan ellenőrző-kutató értelem állandó ellentmondása tartotta mozgásban ezt a költészetet, s vitte egyre sajátosabb, s ugyanakkor egyre egyszerűbb, letisztultabb formák felé. Ennek a belső fejlődésnek a legjelentősebb eredményeit elméleti szempontból a rímtelen, szabálytalan ritmusú verselésről írott tanulmány foglalja össze. — A verselés technikájában — a költői gyakorlat e részletkérdésében — beállott változások indítékai teljesen egybeesnek a költő sajátos irodalmi forradalmának egészét kiváltó és meghatározó pszichológiai, társadalmi és esztétikai momentumokkal. Egyrészt a hagyományos kötött ritmusformáktól való menekülés váltotta ki ezt a folyamatot: „nagyon szabályos ritmusok kellemetlen, elzsongító, álomba ringató hatással voltak rám, akárcsak a nagyon szabályosan visszatérő zajok (esőcseppek kopogása a tetőn, gépek zúgása), az ember mintegy transzba esik, éspedig olyanba, amelyről ugyan feltételezheti, hogy egykor izgatóan hathatott, azonban ma már hatását veszítette.” A fejlődés menetét másrészt az irodalmon kívüli, ösztönösen kialakult népi formák: az adott esetben spontánul létrejövő ritmikus szövegek (rikkancsok, rigmusai, tüntetők, szavalókórusai stb.) határozzák meg. A döntő szerep itt is a klasszikus hagyományé, ugyanis Brecht öninterpretációja alapján is verselése olyan sajátos parlandóként fogható fel, amelyek lényege a hagyományos kötött ritmusformákkal való szembenállás, a közte és a kötött ritmus közötti diszharmonia, ez a parlandó tehát lényegében elidegenített kötött ritmus. S végül „szabálytalan ritmusok esetében a gondolatok jóval inkább megkapták a nekik megfelelő emocionális formákat”, tehát a szabálytalan ritmus pontosabban kottázza le a gondolati összefüggéseket, szabálytalanságával szembeötlőbben emel ki egy-egy jelentésében hangsúlyos szót, másrészt lehetővé válik a gondolat és a ritmus bizonyos fokú emancipálódása, s ez lényegileg a brechti V-Effekt nyelvi alapja, megvalósulásának elsődleges elméleti feltétele.

Emellett a költő reflektív szemléleti módját s annak fejlődését felvázoló összefüggő kép mellett számos apróbb mozaikszerű megjegyzés, gondolat található a gyűjteményben, ezek mindegyikében sajátosan, mindig új színekben tükröződik Brecht egyénisége és gondolatvilága. Rendkívül érdekes és tanulságos a Lukács-féle realizmus koncepció ellen írt tanulmánya. (A *realista ábrázolásmód sokrétűsége és hatóköre*), valamint sok más, hasonló tendenciát hordozó megjegyzés. Milyen sokat árulnak el például a késői korszak lírájáról, az epigrammáról szóló jegyzetek... De nemcsak a Brecht-kutatók, hanem az irodalomelmélet általános kérdései után érdeklődők is számos ötletet, indítást kaphatnak ettől a gyűjteménytől. Hasznos, érdekesítő, meggondolkoztató olvasmány. (B. Brecht: *Über Lyrik*. Aufbau Verlag, Berlin—Weimar, 1964.)

KANYÓ ZOLTÁN